

Leerlinggericht onderwijs

Lesmodel: instructie en toelichting

Inleiding

In het eerste jaar heb je kennism gemaakt met lesgeven vanuit twee perspectieven op onderwijs. Het eerste perspectief is (meer) leerkrachtgestuurd onderwijs met het bijbehorende onderwijsmodel: *directe instructie*. Het tweede perspectief is (meer) leerlinggericht onderwijs. In dit artikel staat het tweede perspectief centraal: onderwijs ontwerpen vanuit een aantal basisprincipes die kenmerkend zijn voor meer leerlinggericht onderwijs. In de loop van de opleiding breiden we deze basisprincipes uit tot meer complexere onderwijsmodellen.

Twee basisprincipes van meer leerlinggericht onderwijs die in dit eerste semester extra aandacht krijgen zijn **betrokkenheid** en **betekenis**. Bij leerlinggericht onderwijs is er bijzondere aandacht voor activiteiten die als doel hebben om de leerlingen op een directe wijze bij de leerstof te betrekken en voor de eigen betekenissen die de leerlingen aan de leerstof kunnen geven. In de tekst worden deze basisprincipes toegelicht en wordt een basismodel gepresenteerd om meer leerlinggericht onderwijs vorm te geven.

Actief leren

Leerlinggericht onderwijs wil leerlingen op directe manieren bij het onderwijs betrekken en het legt sterk de nadruk op "actief leren" (Ebbens & Ettekhoven, 2017). Het begrip actief leren is echter een pleonasme; net zoals witte sneeuw of een zwarte raaf. Leren veronderstelt altijd een activiteit. Bij instructievormen waarbij leerkrachtsturing een belangrijke rol speelt zijn luisteren, nadenken en informatie verwerken, belangrijke leeractiviteiten voor de leerlingen. Aanhangers van meer leerlinggerichte onderwijsmodellen zien deze activiteiten echter als te passief, als onvoldoende activerend. De leerling wordt volgens hen te veel in de rol van ontvanger geduwd. Leerlinggericht onderwijs wil leerlingen directer in de les betrekken m.b.v. activiteiten die de leerlingen als betekenisvol kunnen ervaren. Een aantal basisactiviteiten die regelmatig ingezet worden bij leerlinggericht onderwijs zijn: *maken, onderzoeken, ontdekken, oplossen, ervaren, bewegen, spreken en spelen*.

Een vis is een vis (Lionni, 1970)

Het zijn activiteiten die goede mogelijkheden bieden om leerlingen zowel handelend (fysiek) als denkend (mentaal) bij de leerstof te betrekken. Maar of deze activiteiten ook daadwerkelijk als betekenisvol worden ervaren door de leerlingen hangt van verschillende zaken af. Zo moeten de leerlingen bijvoorbeeld de kennis en vaardigheden hebben om de activiteiten uit te kunnen voeren. Ook moeten ze de activiteit als interessant en zinvol beschouwen. Het helpt als de leerlingen relaties kunnen leggen met de eigen leef- en belevingswerelden. En als ze enige keuzevrijheid hebben in wat ze gaan doen en hoe ze het doen.

Betekenisvolle activiteiten

Een aantal activiteiten die mogelijk betekenisvol kunnen zijn voor de leerlingen worden hieronder kort besproken. In de bijlage bij deze tekst worden verschillende voorbeelden genoemd bij de activiteiten.

• Maken

De leerlingen schrijven, ontwerpen, tekenen, schilderen, bouwen, kleien, enzovoort. Deze eigen producties staan centraal in de les en de leerstof wordt daar aan verbonden.

• Onderzoeken

De leerlingen doen onderzoek naar verschillende leerstofonderdelen vanuit een opdracht of eigen interessegebieden.

• Ontdekken

De leerstof wordt zo gepresenteerd dat

leerlingen gaan ontdekken hoe iets werkt, hoe iets in elkaar zit, wat oorzaak en gevolg is, enzovoort.

● **Oplossen**

De leerlingen gaan zelfstandig of in groepjes een probleem oplossen waarbij ze kennis verwerven en toepassen.

● **Ervaren**

De leerlingen doen ervaringen op die relevant zijn voor de onderwijsdoelen en die een relatie hebben met de leerstof.

● **Bewegen**

De leerlingen worden op een fysieke manier met de leerstof in contact gebracht waarbij het lichamenlijk bezig zijn een belangrijk doel is.

● **Spreken**

De leerlingen gaan met elkaar in gesprek gaan over de leerstof en onderzoeken deze op verschillende perspectieven.

● **Spelen**

De leerstof wordt gepresenteerd door middel van spelsituaties waardoor de leerlingen met plezier en uit eigen beweging zich deze eigen maken.

Andere kenmerken van leerlinggericht onderwijs

Naast de nadruk die er gelegd wordt op het betrekken van leerlingen in het onderwijs door middel van betekenisvolle activiteiten, zijn er nog andere kenmerken die in meer of mindere mate bij leerlinggericht onderwijs terug te vinden (Arends, 2014; Joyce et al., 2017; Valcke, 2000):

● **Keuzevrijheid**

Leerlingen hebben enige mate van keuzevrijheid. Ze mogen bijvoorbeeld kiezen uit

werkvormen, manieren van leren, leerstof-onderdelen of de doelen waar ze aan willen werken.

● **Eigen interesses**

Leerlingen worden aangesproken op eigen interesses. Ze kiezen bijvoorbeeld een onderwerp dat zij zelf interessant vinden.

● **Eigen werk**

Eigen teksten, beelden, producties van leerlingen worden centraal gesteld en de leerstof wordt daaraan verbonden.

● **Samenwerken**

Leerlingen werken met elkaar samen, delen hun ervaringen en de betekenis die ze aan die ervaringen geven.

● **Meerdere perspectieven**

Bij de leerstof worden vaak verschillende zienswijzen bewust gezocht en benadrukt. Er is dan niet sprake van één goed antwoord, maar er zijn meerdere perspectieven, visies, verklaringen, benaderingen en oplossingen waarover de leerlingen kunnen discussiëren.

● **Rolwisselend onderwijzen**

Leerlingen krijgen vaker de leerkrachtrol en geven elkaar les. Bijvoorbeeld door een spreekbeurt te houden over een onderwerp waar ze zich in verdiept hebben. Of door als tutor te fungeren bij het leren lezen. Of doordat leerlingen ingeschakeld worden om elkaar te helpen bij het leren.

● **Context**

Leertaken hebben een relatie met zaken die leerlingen in hun leefwereld tegen kunnen komen.

● **Belevingswereld**

Meningen, ideeën, waarderingen, concepten en voorkennis van de leerlingen krijgen een belangrijke plek in de les.

Meer leerlinggericht onderwijs	
Inleiding	
Stap 1	Aandacht richten: Een gezamenlijke start maken.
	Terugblik: Voorkennis activeren. Wat weten de leerlingen al m.b.t. de leerstof?
	Oriënteren: De leerlingen richten op de doelen en de activiteiten van de les.
Kern	
Stap 2	Betekenisvolle activiteit: De leerlingen worden bij de leerstof betrokken: maken, onderzoeken, ontdekken, oplossen, ervaren, bewegen, spreken, spelen.
Stap 3	Delen en reflecteren: De ervaringen van de leerlingen worden verzameld, geordend en gedeeld.
Stap 4	Verbinden en verdiepen: De ervaringen worden verbonden aan de leerstof door de leerkracht en verdiept: uitleg, toelichting, instructie.
Stap 5	Oefening en toepassing: De leerstof wordt verder geoefend en/of toegepast in andere situaties.
Afsluiting	
Stap 6	Terugblik en vooruitblik: De leerlingen reflecteren over het doel van de les, wat ze hebben geleerd, hoe ze hebben geleerd en kijken vooruit naar een volgende les.

Figuur 1: Fasen van meer leerlinggericht onderwijs

Fasen van de les

Meer leerlinggericht onderwijs bestaat uit diverse onderwijsmodellen die onderling sterk van elkaar kunnen verschillen. Er is minder sprake van een strakke vaste volgorde van fasen zoals bij het directe instructiemodel. Het basismodel uit figuur 1 kan echter behulpzaam zijn als eerste oriëntatie bij het ontwerpen van meer leerlinggericht onderwijs. In kader 1 vind je een voorbeeld van een spellingles waarbij verschillende fasen van het model terug te vinden zijn.

Kader 1: Een spellingles

De leerkracht leest een korte tekst voor, vertelt wat de leerlingen gaan doen en stelt in samenspraak met de leerlingen de doelen van de les vast. Aan de hand van verschillende kaartjes met stelopdrachten maken de leerlingen een keuze en schrijven een kort verhaal. Die verhalen worden onderling gedeeld tussen de leerlingen in groepjes en klassikaal besproken. Aan de hand van die eigen teksten van de leerlingen stelt de leerkracht een spellingregel centraal. De leerkracht legt de regel uit en de leerlingen gaan na in hun eigen tekst en die van hun medeleerlingen waar ze de regel hebben toegepast en of ze dat op de juiste manier hebben gedaan. De regel wordt daarna geoefend en er wordt verwezen naar een volgende les waar het geleerde opnieuw in een eigen tekst toegepast gaat worden.

In het voorbeeld komen een aantal kenmerken van meer leerlinggericht onderwijs terug en zie je verschillen met een directe instructieles. Zo kent de les een andere volgorde. Bij een directe instructieles benoemt de leerkracht de doelen, legt uit, doet voor en oefent samen met de leerlingen. Pas als alle leerlingen de leerstof beheersen kunnen gaan ze deze zelfstandig verwerken. Bij een meer leerlinggerichte kunnen de activiteiten in een andere volgorde en op een andere manier vorm krijgen in de les. In het voorbeeld start de les met een keuzeopdracht voor het schrijven van een korte tekst. De activiteit die in deze les centraal staat is *maken*. De leerkracht heeft geprobeerd deze activiteit betekenisvol te laten zijn voor de leerlingen doordat de tekst iets van henzelf is en ze een keuze mogen maken voor een stelopdracht naar eigen interesse. De gemaakte teksten worden met elkaar gedeeld en besproken. Pas verderop in de les, na de

eigen activiteiten van de leerlingen, biedt de leerkracht de leerstof aan (een spellingregel). Die leerstof wordt verbonden aan het eigen werk van de leerlingen zodat deze meer betekenis krijgt. Ten slotte wordt het geleerde verder geoefend, is er een reflectie over het geleerde en wordt er verwezen naar een volgende les die voortbouwt op deze.

De verschillende fasen van het lesmodel leerlinggericht onderwijs worden hieronder verder toegelicht en besproken.

Inleiding van de les

De inleiding van de les heeft drie functies: aandacht richten, voorkennis activeren en structuur bieden.

• Aandacht richten

Het is belangrijk dat de aandacht van de leerlingen zich richt op de leerstof van de les. De aandacht kan al direct gevangen worden doordat je als leerkracht een uitdagende en interessante leeromgeving hebt gecreëerd. De leerlingen komen bijvoorbeeld de klas binnen en zien de tafels in groepjes staan met allerlei materialen die nieuwsgierig maken. Het kan ook zijn dat je als leraar iets hebt meegenomen wat verrast, uitdaagt of vragen oproept. Of je vraagt aan de leerlingen of ze het vraagstuk willen lezen dat op het digibord is geprojecteerd. Aandacht richten wil zeggen dat de leerlingen in de sfeer van de les komen en dat ze zich uitgenodigd voelen om mee te doen met de les.

• Terugblik

Het is belangrijk dat de nieuwe leerstof die centraal staat in je les verbonden wordt aan wat de leerlingen al over het onderwerp weten of voortbouwt op de vaardigheden die leerlingen al hebben. Daarvoor is het noodzakelijk dat die voorkennis bij de leerlingen geactiveerd wordt. Bijvoorbeeld door vragen te stellen en deze klassikaal te bespreken en belangrijke kernbegrippen op het bord te zetten. Of door middel van opdrachtvormen waarbij leerlingen op een wisbordje iets mogen noteren of uitrekenen. Of door samen met de leerlingen de regels te herhalen voor samenwerkend leren.

• Oriënteren

De oriëntatiefase heeft betrekking op inzicht geven in het lesdoel en het waarom van de les. Wat is belangrijk in deze les, wat moeten de leerlingen aan het einde van de les kennen en kunnen en waarom

is dat belangrijk? Daarnaast krijgen de leerlingen zicht op de structuur van de les. Hoe ziet de les er uit, welke activiteiten staan centraal, hoe lang gaat de les duren, hoe gaan we met de materialen om, welke werkafspraken maken we, enzovoort. Bij meer leerlinggericht onderwijs is de oriëntatie vaak in samenspraak met de leerlingen. Wat lijkt je interessant? Hoe wil je het gaan aanpakken? Welke opdracht ga je kiezen? Wat zou je zelf nog willen leren?

Hoewel aandacht richten, voorkennis activeren en oriënteren hier uitgebreid beschreven staan, is het de kunst om deze functies zo natuurlijk en vlot mogelijk te integreren met elkaar en de leerlingen zo snel mogelijk naar de activiteiten te leiden die centraal staan in de kern van de les.

Kern van de les

• Betekenisvolle activiteit

Een belangrijk kenmerk van meer leerlinggericht onderwijs is dat leerlingen op een directe manier bij de les worden betrokken door activiteiten die zij als betekenisvol ervaren. De leerlingen zijn in deze fase van de les zelfstandig of samen met andere leerlingen gedurende langere tijd bezig met *maken, onderzoeken, ontdekken, oplossen, ervaren, bewegen, spreken of spelen*. Als leraar ben je in deze fase met name een begeleider van het leren. Je stelt vragen, je helpt waar nodig, je biedt extra materialen aan, etc.

• Delen en reflecteren

Door middel van de activiteiten worden onderdelen van de leerstof duidelijk voor de leerlingen. Ze hebben iets ontdekt, ervaren, gemaakt, opgelost, besproken, (uit)gespeeld, gedaan. Het is belangrijk dat de leerlingen die ervaringen met elkaar en met de leerkracht delen. Dat kan tussentijds als je de activiteit even stilletje en een aantal bevindingen met de leerlingen bespreekt. Het kan ook plaatsvinden ter afronding van de activiteiten. Als leerkracht ben je in deze fase extra alert op verkeerd begrepen bevindingen, conclusies en opvattingen van leerlingen.

• Verbinden en verdiepen

In deze fase van de les ga je de ervaringen en bevindingen van de leerlingen in een breder kader plaatsen. Wat hebben de leerlingen ontdekt en hoe zit het in elkaar, welke principes liggen er achter, wat is de verklaring, hoe komt het? Wat hebben de leerlingen geschreven en welke regels moeten ze toepassen? Wat hebben ze opgelost en welke strategieën zijn er om dat

sneller en foutloos te kunnen doen? Welke meningen hebben de leerlingen gepresenteerd en wat zeggen deskundige anderen hier over? Waar zijn de leerlingen tegen aan gelopen bij de activiteiten en welke manieren zijn er om dat een volgende keer zelfstandig op te lossen? Het is belangrijk om leerstof te verbinden aan de eigen ervaringen. Als leraar kun je in deze fase een toelichting, een uitleg of instructie geven om de leerstof te verbinden en te verdiepen.

• Oefenen en/of toepassen

Na de toelichting, uitleg of instructie kan de leerstof verder ingeslepen en geoefend worden door korte opdrachten. Het is ook mogelijk dat je nagaat of de leerstof echt begrepen is door leerlingen deze te laten toepassen in situaties die net iets anders zijn. Je kunt deze fase van oefenen en toepassen ook reserveren voor een volgende les.

Afsluiting van de les

• Terugblik en vooruitblik

In deze fase sluit je de les af door leerlingen te laten verwoorden wat ze hebben gedaan en wat ze daarvan hebben geleerd. Tevens blik je vooruit op een volgende les waarbij er wordt voortgebouwd op het geleerde.

Lesmodel

Op het tweede blad vind je de verschillende fasen beknopt terug als ontwerptips in de eerste kolom.

Fasen van de les en stappen:	Leerstof
INLEIDING	
Stap 1: Inleiden Aandacht richten: Aandacht richten Maak contact en betrek de leerlingen bij de les op een betekenisvolle manier. Start met een pakkende inleiding. Voorkennis activeren Wat weten de leerlingen al m.b.t. de leerstof? Oriëntatie: De leerlingen richten op de doelen en de activiteiten van de les.	
KERN	
Stap 2: Betekenisvolle activiteit De leerlingen worden door middel van een betekenisvolle activiteit bij de leerstof betrokken en de leerkracht begeleidt deze activiteit. Mogelijkheden: maken, onderzoeken, ontdekken, oplossen, ervaren, bewegen, spreken, spelen.	
Stap 3: Delen en reflecteren De ervaringen van de leerlingen worden verzameld, geordend en gedeeld.	
Stap 4: Verbinden en verdiepen De ervaringen worden verbonden aan de leerstof en verdiept. Uitleg, toelichting, instructie.	
Stap 5: Oefenen en toepassen De leerstof wordt verder geoefend en/of toegepast in andere situaties.	
AFSLUITING	
Stap 6: Reflectie Bespreek samen met de leerlingen: <i>Wat hebben we geleerd? Hoe ging het leren? Wat gaan we de volgende keer leren?</i>	

Bijlage

Tabel: Mogelijke activiteiten bij meer leerlinggericht onderwijs

In de tabel vind je activiteiten die goede mogelijkheden bieden om leerlingen zowel handelend (fysiek) als denkend (mentaal) bij de leerstof te betrekken. Of deze activiteiten ook daadwerkelijk als betekenisvol worden ervaren door de leerlingen hangt van verschillende zaken af. Zo moeten de leerlingen de kennis en vaardigheden

hebben om de activiteiten uit te kunnen voeren. Ook moeten ze de activiteit als interessant en zinvol beschouwen. Het helpt als de leerlingen relaties kunnen leggen met de eigen leef- en belevingswerelden. En als ze enige keuzevrijheid hebben in wat ze gaan doen en hoe ze het doen.

Leerling-activiteit	Uitleg	Voorbeelden
Maken	De leerlingen schrijven, ontwerpen, tekenen, schilderen, bouwen, kleien en deze eigen producties staan centraal in de les en de leerstof wordt daar aan verbonden.	Eigen teksten van leerlingen worden gebruikt om spellingproblemen te behandelen. Tekeningen die de leerlingen gemaakt hebben worden ingezet om te spreken over vormaspecten. Leerlingen maken zelfstandig een maquette van een vulkaan m.b.v. een instructiekaart.
Onderzoeken	De leerlingen doen onderzoekjes naar verschillende leerstofonderdelen vanuit een opdracht of vanuit eigen interessegebieden.	Leerlingen kiezen vanuit eigen interesse een onderwerp (een land, een zeeheld, een dier, o.i.d.) waar ze meer over willen weten. Taalonderzoek: Welke boeken heeft jouw favoriete kinderboekenauteur nog meer geschreven?
Ontdekken	De leerstof wordt zo gepresenteerd dat leerlingen gaan ontdekken hoe iets werkt, hoe iets in elkaar zit, wat oorzaak en gevolg is, enzovoort.	Leerlingen ontdekken wat er gebeurt als je verschillende primaire kleuren met elkaar mengt. Leerlingen ontdekken door herhaald tellen wat de oppervlakte regel is. Leerlingen ontdekken hoe een stroomkring werkt. Leerlingen ontdekken de verschillen tussen bollen en knollen. Leerlingen ontdekken wat blijft drijven en wat gaat zinken.
Oplossen	De leerlingen gaan zelfstandig of in groepjes een probleem oplossen waarbij ze kennis verwerven en toepassen.	Hoeveel kost het om alle ramen van de school te laten lappen. Hoeveel geld past er in een zwembad? Wat zou er gebeuren als de haven van Rotterdam twee maanden dicht moet vanwege corona?
Ervaren	De leerlingen doen ervaringen op die relevant zijn voor de onderwijsdoelen en die een relatie hebben met de leerstof.	Leerlingen bezoeken een museum, een filmhuis, een monument. Leerlingen volgen een excursie, een natuurpad, een speurtocht. Leerlingen bezoeken de bibliotheek. Leerlingen bezoeken een dierentuin of een botanische tuin.
Doen	De leerlingen worden op een fysieke manier met de leerstof in contact gebracht waarbij het lichamelijk bezig zijn een belangrijk doel is.	Leerlingen werken in de schooltuin. Leerlingen spelen het geschiedenisverhaal uit in de klas. Bij rekenen wordt bewegend leren ingezet. Bij het jonge kind wordt het rollenspel gestimuleerd met lees- en schrijfactiviteiten. Drama, muziek en zingen wordt geïntegreerd in de leerstof van de zaakvakken.
Spreken	De leerlingen gaan met elkaar in gesprek gaan over de leerstof en onderzoeken deze vanuit verschillende perspectieven.	De leerlingen gaan in discussie aan de hand van stellingen over de leerstof. De leerlingen formuleren hun mening ten aanzien van de leerstof door middel van debat of houden een forumdiscussie. Je houdt een onderwijsleergesprek met de leerlingen over de leerstof. De leerlingen leggen elkaar de leerstof uit.
Spelen	De leerstof wordt gepresenteerd door middel van spelsituaties waardoor de leerlingen met plezier en uit eigen beweging zich deze eigen maken.	Door middel van kwartetspel worden categorieën van planten en dieren geoefend. Door het inrichten van interessante en uitdagende hoeken worden leerlingen uitgenodigd tot speel- en leeractiviteiten. Door middel van een app op de tablet worden de tafels van vermenigvuldiging geautomatiseerd.